

De kracht van reflectie

Een sleutel voor de ontwikkeling
van leraren

Fred Korthagen
Ellen Nuijten

Tweede druk

Boom

Inhoud

Voorwoord	9
1 Inleiding: Een verkenning van het begrip reflectie	11
1.1 Het thema reflectie	11
1.2 Niet elke vorm van reflectie levert evenveel op	13
1.3 Een grondiger reflectie	15
1.4 Vijf stappen	15
1.5 Het belang van reflectie	17
1.6 Leeswijzer	20
1.7 Kernpunten van dit hoofdstuk	22
1.8 Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	23
2 Werken met het reflectiemodel	31
2.1 Gedragsgerichte en betekenisgerichte reflectie	31
2.2 Bespreking van de reflectiestappen	32
2.3 Het vakje 'context'	39
2.4 De reflectiestappen zijn in allerlei situaties bruikbaar	42
2.5 Reflectie verbinden met professionele kaders	44
2.6 Een uitgebreide vorm van reflectie	46
2.7 Verkorte reflectie	47
2.8 Leren reflecteren	48
2.9 Reflectie-in-actie	49
2.10 Kernpunten van dit hoofdstuk	50
2.11 Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	52
3 Het begeleiden van reflectie	57
3.1 Coaching bij reflectieprocessen	57
3.2 Coachen bij stap 1: helpen creëren van een geschikte leerervaring	60
3.3 Coachen bij stap 2 (terugblikken)	62
3.4 Coachen bij stap 3 (bewustwording van essentiële aspecten)	66
3.5 Coachen bij stap 4 (alternatieven ontwikkelen en daaruit kiezen)	70
3.6 De overgang van stap 4 naar stap 5	71
3.7 Coachen bij stap 5 (uitproberen)	72
3.8 Extra vaardigheden	72
3.9 Kernpunten van dit hoofdstuk	75
3.10 Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	76

4	Ondersteunen van reflectie bij collega's of medestudenten	81
4.1	Collega's leren van elkaar	81
4.2	De vormgeving van collegiale leergroepen	84
4.3	De rol van de opleider/begeleider	89
4.4	Digitale hulpmiddelen	91
4.5	Voortgangscntrole, bijsturen en beoordelen	93
4.6	Valkuilen	94
4.7	Kernpunten van dit hoofdstuk	95
4.8	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	97
5	Kernreflectie	103
5.1	Verdieping van reflectie	103
5.2	Het ui-model	105
5.3	Bewustzijn van overtuigingen en het tegengaan van kansenongelijkheid en discriminatie	113
5.4	De principes van kernreflectie	115
5.5	Krachtgericht coachen	121
5.6	Kernpunten van dit hoofdstuk	123
5.7	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	125
6	Instrumenten en werkvormen voor reflectie	131
6.1	Inleiding	131
6.2	Basisinstrumenten om reflecties te ondersteunen	132
6.3	Werkvormen voor reflectie in groepen	139
6.4	Instrumenten en werkvormen gericht op specifieke thema's	145
6.5	Reflecteren met beelden	149
6.6	Digitale instrumenten	154
6.7	Instrumenten en werkvormen gericht op de persoon van de leraar (kernreflectie)	155
6.8	Slotopmerkingen	159
6.9	Kernpunten van dit hoofdstuk	160
6.10	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	161
7	Leren reflecteren in de lerarenopleiding	167
7.1	De zoektocht naar een effectieve aanpak	167
7.2	Een theoriegestuurde benadering versus een realistische benadering	168
7.3	De eerste fase in het leren reflecteren: kennismaking met het leren van ervaringen en met reflectie	170
7.4	Opleidingsprincipes voor het leren reflecteren	177
7.5	Wat vraagt een realistische aanpak van de opleider?	179
7.6	Een leerlijn voor reflectie	182
7.7	De tweede fase: werken met reflectie-instrumenten en systematisch een ander ondersteunen bij reflectie	183

7.8	De derde fase: introductie van kernkwaliteiten en het ui-model	186
7.9	De vierde fase: integratie van reflectie in de praktijk van het leraarschap	190
7.10	De relatie tussen het opleidingsinstituut en praktijkscholen	191
7.11	Coaching en beoordeling	193
7.12	Professionalisering van opleiders en coaches	196
7.13	Kernpunten van dit hoofdstuk	197
7.14	Verdieping en wetenschappelijke verantwoording	199
	Referenties	203
	Lijst van schema's en figuren	221
	Lijst van werkvormen	223
	Lijst van voorbeelden	225
	Lijst van oefeningen	227
	Beeldverantwoording	229
	Register	231
	Over de auteurs	235

Voorwoord

Het leraarschap levert een schat op aan verschillend gekleurde ervaringen. Hoe kunnen leraren deze ervaringen zo benutten dat ze sterkere professionals worden? Wij willen met dit boek laten zien dat reflectie daarbij een sleutelbegrip is, dat systematiek en inspiratie in leerprocessen kan geven. Door te reflecteren krijg je als leraar nieuwe inzichten en handelingsmogelijkheden. Reflectie helpt je ook om je eigen ontwikkeling te sturen en een persoonlijke professionele identiteit te vormen.

Reflectie krijgt al jarenlang aandacht in de opleiding van leraren en andere professionals. Daarbij vinden veel mensen houvast in het reflectiemodel en het ui-model van Korthagen. Tegelijkertijd worden in lerarenopleidingen ook verschillende problemen rond het reflecteren zichtbaar. Opleiders vinden de reflecties van hun studenten bijvoorbeeld te oppervlakkig en sommige (aanstaande) leraren vinden het schrijven van reflectieverslagen vervelend of nutteloos.

Deze problemen gaan ons aan het hart, omdat het anders kan: er zijn in de loop der jaren vele inzichten en aanpakken ontwikkeld die reflectie concreet en inspirerend maken. Omdat die niet bij iedereen bekend zijn, hebben wij dit boek geschreven. Het laat concrete werkwijzen zien waarvan aangetoond is dat ze mensen enthousiast maken voor reflectief leren en hen helpen om een sterkere professional te worden. We beschrijven ook hoe het leren reflecteren opgebouwd kan worden in de lerarenopleiding en hoe de ontwikkeling van persoonlijke professionaliteit aandacht kan krijgen door gebruik te maken van kernreflectie.

De eerste druk van dit boek is steeds meer bekend geworden, in lerarenopleidingen en daarbuiten. Het boek werd ook vertaald in het Engels en Japans. Intussen stonden de ontwikkelingen niet stil. De internationale aandacht voor het thema reflectie nam nog verder toe. Reflecteren werd bijvoorbeeld in vele landen een sleutelbegrip in het (leren) omgaan met discriminatie, racisme en het bevorderen van kansengelijkheid. Bovendien wilden we nieuwe wetenschappelijke publicaties benutten die van belang zijn voor de onderwerpen uit dit boek. We zijn dan ook verheugd dat we de gelegenheid kregen om deze tweede, herziene druk uit te brengen.

We verbinden in de verschillende hoofdstukken steeds de theorie en de praktijk en presenteren een raamwerk dat leraren, lerarenopleiders, begeleiders van leraren en mensen in professionele leergemeenschappen houvast geeft en dat hun een gezamenlijke taal verschaft voor het bevorderen van diepgaand leren. Dat is ook van belang voor professionals uit andere mensgerichte beroepen.

Het boek beschrijft daarnaast vele concrete strategieën en oefeningen die direct bruikbaar zijn in opleidingen en professionaliseringstrajecten.

Elk hoofdstuk vertrekt vanuit praktische voorbeelden en alledaagse uitdagingen die zich in de praktijk voordoen, waaraan we vervolgens belangrijke principes koppelen. Die theorie en de onderbouwing vanuit onderzoek komen pas later aan de orde, namelijk in de laatste paragrafen van elk hoofdstuk. Deze aanpak is kenmerkend voor ‘realistisch opleiden’, een opleidingsdidactische benadering die we in hoofdstuk 7 bespreken. Het boek is geschreven op een manier die congruent is met die benadering.

Nieuw in deze herziene versie van het boek zijn de praktische tips die in afzonderlijke kaders in de tekst zijn geplaatst. Deze tips zijn gebaseerd op ons werk met leraren en lerarenopleiders en op de vragen die bij hen opkwamen bij het werken met dit boek.

De beschreven inzichten steunen op het werk van vele collega-opleiders en -onderzoekers. Het zijn er te veel om hen allemaal te vermelden. Een aantal mensen noemen wij met name, omdat zij ons hielpen tijdens de totstandkoming van dit boek. Dat zijn Carrie Birmingham, André Dales, Corrinne Dekker, Alaster Douglas, Chris Hazelebach, Hans Kaldenbach, Julian Kitchen, Mischa Korthagen, Stefinee Pinnegar, Godelief Riddersma, Lumanda Snoek, Minna Uitto, Marissa Westveer, Heleen Wientjes en Tiemen Zijlstra.

Wij bedanken Marjolijn Voogel, Esther den Hollander en hun collega's van uitgeverij Boom voor hun vertrouwen in ons werk en hun meedenken over deze tweede druk. Onze dank gaat ook uit naar onze vele (oud-)cursisten, studenten en coachees. Door het werken met hen hebben wij de aanpakken kunnen ontwikkelen die we beschrijven.

Wij hopen dat dit boek een inspiratiebron is voor een nieuwe blik op reflectie en dat het voor de lezer deuren opent naar uitdagende en vruchtbare manieren van werken en leren.

Fred Korthagen en Ellen Nuijten